

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/15, p. 545-556

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.10061>
ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Article Info/Makale Bilgisi

Referees/Hakemler: Prof. Dr. Yaşar AYDEMİR – Doç. Dr. Halil ÇELTİK

This article was checked by iThenticate.

DİVAN EDEBİYATINDA NAZIM ŞEKLİ MESELESİ

Ekrem SAKAR*

ÖZET

Nazım şekli terimi, divan edebiyatında bir manzumenin içeriği ve sanatsal özelliklerinin dışında kalan tarafını tarif eder. Dış yapıyla ilgili olan bu şekil kavramı, müşterek hususiyetler gösteren biçimler sayesinde kurallı ve sınıflandırılabilen bir bilgi sistemini karşılayan bir anlam kazanmıştır. Bundan dolayı edebiyat alanında yapılan çalışmalarda divan edebiyatının yazılı bulunduğu kaynaklarda yapılan adlandırmalardan yola çıkılarak bütün şekiller tanımlanmaya ve kendi aralarında gruplandırılmaya çalışılmıştır.

Nazım şekillerini tarif eden ve sınıflandıran edebiyat çalışmalarında tam manasıyla birlik bulunmadığı gibi nazım şekillerini birbirlerinden ayırt edici vasıfları hakkında ve hangi ölçütlere dayanılarak gruplandırılacaklarına dair bir takım problemler bulunmaktadır. Bu meselenin ciddiyetini ortaya koyan *Divan Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi* adlı çalışma, ortada olan sorunları masaya yatırmakla kalmayıp bunlara çözüm üretme arayışına girilen bir kitaptır. Dolayısıyla divan edebiyatında nazım şekillerinin hangi ölçütler altında tarif ve tasnif edileceği meselesini edebiyat araştırmalarının gündemine getirmesi açısından dikkate değer bir çalışmadır.

Bu makalede bahsi geçen çalışmanın işaret ettiği meseleler üzerinden gidilerek, edebiyat alanında nazım şekillerini anlatan kaynaklardaki bilgiler mukayeseli olarak incelenecektir. Mezkûr kitaptan önce yapılan çalışmalarda nazım şekillerinin nasıl anlaşıldığı, hangi kıstaslara göre tayin edildikleri ve neye istinaden tasnife tâbi tutuldukları irdelenecektir. Makalenin sonunda elde edilen sonuçlar *Divan Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi* adlı kitaptaki yenilik ihtiva eden teklifler ile birlikte değerlendirilerek bütüncül bir neticeye ulaşılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: nazım şekli, nazım biçimi, nazım şekli problemleri, nazım birimi problemleri, divan edebiyatı şekil bilgisi.

* Arş. Gör. El-mek: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, El-mek: ekremsakar@gmail.com

THE ISSUES OF POETIC VERSE IN OTTOMAN POETRY

ABSTRACT

The term of “nazım şekli” describes an exterior part of a poem, which means it does not include its contextual and rhetorical features in Ottoman literature. In this case the concept of “şekil” has acquired a meaning which is orderly and classifiable in the literary system due to the joined characteristics of poetic verse forms. Therefore, all the forms have been defined and classified in some of studies regarding Ottoman literature.

The studies that describe and classify poetic verse forms do not show complete uniformness. Also they have some classification issues and distinguishing problems regarding the characteristics of each poetic verse forms. The book, *Divan Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi*, did not only introduce the importance of the topic, but also attempted to solve the problems. On account of that, it is a noteworthy study because it has discussed and described the classifying methods of poetic verse forms in Ottoman literature.

This article will progress based on the aforementioned book. Other studies regarding the same topic will be examined in comparative way. Books that were written before *Divan Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi* will be examined regarding how the poetic verse forms were understood and what kind of criterions were used. The results of the article will be assessed and new suggestions from the book will be given in order to yield a comprehensive conclusion.

STRUCTURED ABSTRACT

The term of “nazım şekli” describes an exterior part of a poem, which means it does not include its contextual and rhetorical features in Ottoman literature. In this case the concept of “şekil” has acquired a meaning which is orderly and classifiable in the literary system due to the joined characteristics of poetic verse forms. Therefore, all the forms have been defined and classified in some of studies regarding Ottoman literature.

The studies that describe and classify poetic verse forms do not show complete uniformness. Also they have some classification issues and distinguishing problems regarding the characteristics of each poetic verse forms. The book, *Divan Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi*, did not only introduce the importance of the topic, but also attempted to solve the problems. On account of that, it is a noteworthy study because it has discussed and described the classifying methods of poetic verse forms in Ottoman literature.

This article will progress based on the aforementioned book. Other studies regarding the same topic will be examined in comparative way. Books that were written before *Divan Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi* will be examined regarding how the poetic verse forms were understood and what kind of criterions were used. The results of the article will be assessed and new suggestions from the book will be given in order to yield a comprehensive conclusion.

Turkish Studies

The classification of poetic verses is one major issue in the researches conducted in Ottoman Poetry. However, besides a book called *Divan Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi*, none of the professional publications have approached the problem. It appears that the dissimilarity in classification is not considered a grotesqueness for researchers. The main reasons for the diversity in the classification of poetic verses is due to some variable criteria. The content, unit, length, meter and rhyme are the factors used to determine the poetic verse of the poem. However, regarding the classification of some specific poetic verses, all the factors were used at times and at other times only some of them were used. This circumstance causes a massive contradiction for an academical and scientific work. On account of the contradiction, firstly, one factor or more has to be appointed, then they can be used for the whole classifications. The book *Divan Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi* argues that the rhyme is the only factor which determines the poetic verse in Ottoman poetry. The second criteria is the unit of the poetic verses, which consists of two styles; distich (beyt) and strophe (bend). The third factor is the “matla” which means opening distiches that rhyme together. Indeed rhyme is the most important thing in the distinction of poetic verses; however, it is never enough for precise distinction. For instance, there is no difference between rhyme of ode (gazel) and Idly (kaside). Also both are formed with distichs. As another example “rubai” and “tuyuğ” are both tetrastichs and have the same rhyme, but in order to distinguish the two poetic verses, there has to be another. According to other books regarding poetic verses in Ottoman poetry, meter is the only criteria to separate rubai and tuyuğ. *Divan Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi* argues that there should be a criteria that is to be used in all conditions. In other words, the same criteria provided should be used for all poetic verses; otherwise it cannot be accepted as a criteria. Since meter of the poetry is not mentioned to separate other poetic verses, this argument is fairly reasonable.

Although criticisms of the book called *Divan Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi* regarding other books that include poetic verses in Ottoman poetry are acceptable; suggestions of the book are not enough to solve problems because rhyme and unit are not enough criterias to separate all the poetic verses. Because of that deficiency, the book *Divan Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi* holds such marginal ideas; such as that Idly (kaside) is not a poetic verse but just a naming for a eulogy, whereas it has been used as a poetic verse for hundred of years in Ottoman poetry. When a poet decided to call his poem Idly (kaside) or ode (gazel) he did so without neglecting that there is no specific diversity between two poetic verses. As researchers, we can not ignore naming of the Ottoman poets themselves. The only way to the solution is to understand the reason why a poet called his poem as Idly (kaside), ode (gazel), enigma (muamma) etc. After that some immutable criterias that can be applicable for all poetic verses can be defined.

In this article it is declared that as the book *Divan Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi* suggested, rhyme and unit are the most important factors to determine poetic verses. At the same time, they are not enough to separate some poetic verses. If the content is accepted as another criteria, distinguishing between two poetic verses could be much easier, and as the book point out “matla” has to be one of the criteria to determine poetic

Turkish Studies

verses. Accordingly, defining each poetic verse detachedly will be possible.

Keywords: nazım şekli, divan edebiyatı, poetic verse forms, Ottoman literature, divan poetry.

Giriş

Türk edebiyatında divan şiiri nazım şekillerini tanıtan ve anlatan çalışmalarda, özellikle bazı şekillerin izahı ve tasnifi hususlarında bir tutarsızlık olmasına rağmen bu mesele ciddiye alınmamıştır. Bunun tek istisnası Cemal Kurnaz ve Halil Çeltik tarafından hazırlanan *Divan Şiiri Şekil Bilgisi* adlı çalışmadır. Ancak o da nazım şekillerinin geleneksel tasnifine ilişkin getirdiği ciddi itirazları ve yeni teklifleri ile olumlu/olumsuz geri dönüşler almaya layık olmasına ve yayınlanmasının üzerinden yıllar geçmesine rağmen hak ettiği ilgiyi bulamayan kıymetli çalışmalar arasında kalmıştır.¹ Divan edebiyatı sahasında yıllardan beri tekrarlanan bilgileri sorgulayan bu kitap, nazım şekillerinin tam olarak ne ifade ettiğinin ve nasıl sınıflandırılacağına bir problem teşkil ettiğini gözler önüne sermektedir. Mevzubahis çalışmayla gelenekselleşen şekil bilgisinin birtakım yanlışlıklar ve tutarsızlıklar içerdiğinin iddia edilmesi, ortada bir nazım şekilleri meselesi olduğunu göstermektedir. “Geleneksel şekil bilgisi” tabiriyle kastettiğimiz şey, Muallim Naci’nin *Istulâhât-ı Edebiyye*’sinde ve Tâhirü’l-Mevlevî’nin *Edebiyat Lügatı*’nda yaptığı nazım şekilleri tariflerini genişleterek bu konuda müstakil kitap yazanların ortaya koyduğu malûmatın tekrarıdır. Bahsettiğimiz çalışmalar Murad Uraz’ın *Divan Edebiyatı Nazım Şekilleri*, İsmail Habib’in *Edebiyat Bilgileri*, Hikmet İlaydın’ın *Türk Edebiyatında Nazım*, Cem Dilçin’in *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Haluk İpekten’in *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz* ve üç yazarlı kitap olan *Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi*² olup bu kitaplar bazı farklılıklar içermekle birlikte büyük oranda aynı bilgileri ihtiva etmektedirler.³ Bu birikimi eleştirerek yepyeni teklifler sunan *Divan Şiiri Şekil Bilgisi* adlı kitabı ise, makalemizde “yeni şekil bilgisi” olarak niteleyeceğiz.

Nazım şekillerinin en büyük meselesi, bazı nazım şekillerinin tam olarak ne olduklarının/olmadıklarının belirlenememesinden kaynaklanmaktadır. Bu noktada nazım biçimi olarak adlandırılan bir şeklin varlığının tartışılabilirliği, kesin olarak tür-şekil ayrımının yapılmaması ve iki nazım şeklini birbirinden ayırt etmede kullanacağımız kıstasların değişkenliği problemleri göze çarpmaktadır. Bunlar, tarif ve kapsamı net olmayan nazım şekilleri başlığında incelenecektir. Daha sonra şekillerdeki sorunun ana sebebini soruşturmak adına ikinci başlıkta nazım şekli ile ne kastedildiğine bakılacak ve şekilleri tasnif ederken kullanılan ölçütler sorgulanacaktır. Son olarak geleneksel şekil bilgisi yöntemi ile yeni şekil bilgisi yaklaşımının olumlu ve olumsuz yanları özetlenerek kuşatıcı bir hüküm verilmeye çalışılacaktır.

1. Tarif ve Kapsamı Net Olmayan Nazım Şekilleri

Divanlarda tür ve şeklin beraber zikredilmesi, iki şeklin birbirine çok benzemesi gibi sebepler hasebiyle tüm nazım şekilleri için olmasa da bazı nazım biçimleri hakkında nesnel hükümlere varılmadığı anlaşılmaktadır. Elbette bahsettiğimiz, divandaki bir kıtanın rubaiyyat

¹ Mezkûr çalışma hakkında yalnızca tanıtıcı mahiyette bir yazı kaleme almıştır: Kaplan Üstüner, “Cemal Kurnaz – Halil Çeltik, Ezberbozan Bir Eser: Divan Şiiri Şekil Bilgisi”, *Turkish Studies*, V/3 (Ankara 2010), 2059-2063. Aynı kişilerin sadece nazım şekillerine dair problemler üzerine yazdıklarını toplayan (Cemal Kurnaz - Halil Çeltik, *Şekiller Arasında Nazım Şekli Araştırmaları*, Ankara 2012) bir başka çalışma olmasına karşın oradaki fikirlerinin birçoğuna masaya yatıracağımız kitapta da yer verdikleri için, makalemizde bu çalışmaya ayrıca yer vermeye lüzum görmedik.

² Bu kitabın üç yazarlı olması ve adının da uzun olması sebebiyle bundan sonra bu çalışmadan bahsedilirken ismi "Tür ve Şekil Bilgisi" şeklinde kısaltılacaktır.

³ Bu alanda bir diğer önemli çalışma olan "M. A. Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi: Biçim - Ölçü - Kafiyeye*, İstanbul 2007" künyeli kitap kendisinden önce yapılan çalışmaları hülâsa eden bir nitelikte olduğundan makaleye dâhil edilmemiştir.

kısmına dâhil edilmesi nevinden bir veya birkaç divanda rastlanan, tertip probleminde ibaret bir mesele değildir. Konu edineceğimiz sorunlu şekiller, bir takım nazım biçimlerinin tam olarak neyi ifade ettiklerinin bilinmemesi ve efrâdını câmi ağyârını mâni tanımlarının yapılmaması yüzünden zuhûr eden kapsam meseleleri ile alâkalı olacaktır.⁴

a) Gazel ile kaside ayırımı nasıl yapılır?

Muallim Naci, gazel için “Matlai musarra olarak özel bir üslupla yazılan manzumedir” (1996: 19) derken kaside için “Matlai musarra olarak bir kafiye üzere söylenmiş on beşten fazla beyitten oluşan bir nazımdır” (1996: 107) demiştir. Tâhirü'l-Mevlevî daha ayrıntılı tarif ederek gazeli “Birinci beyti musarra, diğer beyitleri birinci beyit ile mukaffa bir nazım şeklidir” (1994: 47) diye, kasideyi ise “Matlai musarra ve aynı kafiye de on beş beyitten fazla olmak üzere yazılan uzun manzume” (1994: 84) olarak tanımlamıştır. Uraz, gazel için “şekil itibarıyla kasidenin hemen hemen küçüğüdür” (1940: 10) demekle iktifa ederken İsmail Habib kasideyi tanımlarken “Şeklen tıpkı gazele benzer, yalnız onun beş on misli uzunudur” (1942: 111) diyerek uzunluk açısından ayırımı gitmiştir. Dilçin, kasidenin gazelden farkına değinmediği gibi kasideyi bir nazım türü gibi izah etmiştir (2005: 122-167). İpekten de kasidenin gazel ile aynı kafiye düzenine sahip olmakla birlikte gazelden daha uzun olduğunu belirtmiştir (2003: 38). *Tür ve Şekil Bilgisi*'nde gazelin bazen bir kaside kadar uzun olabileceği ve kasidenin bazen bir gazel kadar kısa olabileceğinden söz edilse de ikisini nasıl ayırabileceğimize dair bir bilgi verilmemiştir (2009: 180-184). Görüldüğü üzere geleneksel şekil bilgisi, gazeli kasideden “uzun olması” ölçütüyle ayırmaktadır. Burada sorun, manzumenin uzunluğunun nazım şeklini belirlemede bir ölçüt olup olmayacağıdır. Zira manzumelerin uzunluklarının belli bir sınırı olmadığı gibi bunun nazım şekli ile ne cinsten bir ilişkisi olduğu düşündürücüdür. Bundan dolayı yeni şekil bilgisinde gazel ve kaside ayrı şekiller olarak kabul edilmemiş ve kaside, “gazelin en az iki bölüm içeren çeşidi” olarak görülmüştür (2011: 121). Böyle yapıldığı takdirde kasideyi gazelden ayırmak için nesip, methiye, fahriye, dua vd. bölümler için içine dâhil edileceğinden, şekli belirlerken konuya başvurulması sebebiyle bir tenakuza düşülecektir. Aynı çalışmada şöyle bir sonuca ulaşılmıştır: “Kaside, bir terim olmaktan ziyade övgülü/methiye konulu şiirlerin genel adı olarak kullanılan bir kelimedir. Bunun içine tevhid gazelleri, methiye murabбалarı, methiye kasideleri, methiye terkîb-bent ve tercî-bentleri ile mesnevi şeklindeki şiirler de girer” (2011: 144). Kasidenin, kitabın iddia ettiği gibi çok bölümlü bir gazel olduğu malûmatını nakzeden bu bilgi, kasideyi ne bir tür ne de bir şekil olarak görmektir.

b) Tuyuğ müstakil bir şekil midir?

Naci ve Olgun sözlüklerinde tuyuğ'a değinmemişler, tuyuğ şeklinin tarifine daha sonraki dönemlerde yazılan nazım şekilleri çalışmalarında yer vermeye başlanmıştır. İlaydın ve Dilçin, tuyuğun rubai gibi 4 mısradan oluşması ve – istisnaları olmakla birlikte - rubainin kafiye düzeniyle (a-a-x-a) yazılmış olmasından ötürü, onu sadece “fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün” kalıbıyla yazılması yönüyle rubaiden ayırmışlardır (Dilçin 2005: 210; İlaydın 1964: 108). İpekten tuyuğun bu vezin özelliğinin yanı sıra kafiyelerinin cinaslı kelimelerden seçilmesi gibi bir özelliği olduğunu zikreder fakat iki mısraı cinassız hatta hiç cinassız tuyuğlar da vardır diyerek vezin dışında tuyuğu rubaiden farklı kılabacak bir unsur sunamaz (2003: 81). *Tür ve Şekil Bilgisi*'nde kıt'a, nazm ve rubai gibi nazım şekillerinin tuyuğların çeşitli şekilleriyle örtüşmesinden dolayı tuyuğ nazım şeklinin görevini üstlendiklerine değinilmiştir (2009: 217). Ancak buradan yola çıkılarak tuyuğun nasıl müstakil bir nazım şekli kabul edilebileceği, diğer nazım şekillerinden farkının ne olduğu hususlarına yer verilmemiştir. Görüldüğü üzere bu noktada iki nazım şeklini ayırırken veznin ölçüt kabul edilip

⁴ Araştırma kitaplarında şekillerin imlâsında (kıt'a - kıta, terkib-bent – terkib-i bend, tuyuğ – tuyuk, nazm - nazım gibi) bir birlik görülmemektedir. Türkçede genel bir imlâ meselesi olduğu bilinmekle beraber hiç olmazsa terimlerin standart bir imlâya kavuşması, öncelikli konularımızın başında gelmelidir.

edilemeyeceği problemi zuhur etmektedir. Yeni şekil bilgisi, veznin asıl görevinin bir şiirdeki mısra uzunluklarının birbirine eşitliğini sağlamak olduğunu, nazım şeklini belirleyici bir unsur olarak kullanılmasının doğru olmadığını savunur. Zira vezne göre şekil ismi verilecekse, bu, bütün vezinler için birer şekil adı bulup kullanmayı gerektirir (2011: 5). Tuyuğların divanlarda genellikle kıtalarla ya da rubailerle birlikte, bazen aynı başlık altında verilmeleri bir başka meseledir. Geleneksel şekil bilgisine göre kıta şekli, beyitlerle oluşan nazım şekillerinden; rubai ise bentlerle oluşan nazım şekillerinden sayılmıştır. O hâlde tuyuğ beyitlerden mi müteşekkildir yoksa tümü bir bent midir? Yeni şekil bilgisine göre tuyuğ, aynı rubai gibi beyitlerden oluşmuştur ve müstakil bir şekil yerine “iki beyitlik bir gazel” olarak kabul edilebilir (2011: 108).

c) "Nazm" adında bir şekil var mıdır?

Muallim Naci kıtayı “Matla beytinin her iki mısraı kafiyeli olmayan tek kafiyeli nazım şeklidir” (1996: 111) olarak, Tâhirü'l-Mevlevî ise “Aynı vezinde iki beyitten ibaret ve başlı başına bir mana ifade eden nazım parçasıdır” (1994: 88) biçiminde tanımlar. İlaydın kıta için “matlasız bir gazel şekli” derken kafiye düzeniyle (xa-xa-xa) kıtayı diğer nazım şekillerinden ayırmıştır (1964: 108). Dilçin ve İpekten de bu istikamet üzerine yazmışlardır (Dilçin 2005: 202; İpekten 2003: 52). Şu rahatlıkla söylenebilir ki kafiye düzeni dikkate alınarak gazel ile kıtanın karışma ihtimali söz konusu değildir.⁵ Ancak birinci beyti musarra olan kıta yani “nazm”, ikiden fazla beyitten oluşuyorsa (a-a-x-a-x-a-x-a) kafiye örgüsü ile gazele benzemektedir. Hatta iki beyitten oluşuyorsa kafiye düzeniyle (a-a-x-a) hem rubai hem de tuyuğ şekilleri ile benzeşmektedir. Tâhirü'l-Mevlevî “nazm” a kıta başlığı altında değinmiş ve birinci mısraı kafiyeli olan kıtaların nazm diye tabir edildiğini nakletmiştir (1994: 88). Dilçin'in çalışmasında ve *Tür ve Şekil* Bilgisi'nde de nazm kıta başlığı altına alınarak aynı bilgi tekrarlanmıştır (Dilçin 2005: 202; Aça ve d. 2009: 199). İpekten, “nazm” a hem kıtalarla veya rubailerle bir arada toplanmasıyla divan tertiplerinde, hem de müstakil bir şekil olarak ele alınmayışıyla nazım şekli bilgisi kitaplarında yanlış bakıldığını düşünür; onu ayrı bir nazım şekli olarak inceler (2003: 57). Mahlas beytinin bulunmayışıyla “nazm” ı gazelden ayıran İpekten, şairin mahlas kullanmasını nazım şekillerini ayırt edici bir unsur olarak öne sürmüştür. Yeni şekil bilgisine göre mahlasın şekil belirlemek gibi bir görevi asla yoktur. Zira şiirde kullanılması zorunlu değildir. Aksi takdirde Kadı Burhaneddin'in mahlassız gazel yazdığı ifade edilirken gazel yapısındaki mahlassız şiirlerin nazm olarak isimlendirilmesi, birbiriyle çelişen görüşlerdir. Mahlas şekli belirliyorsa, “Kadı Burhaneddin gazel yazmamıştır” şeklinde bir sonuca ulaşılır ki doğru değildir (2011: 3). İpekten'in çalışmasında kafiye düzeniyle kıtadan ayrılan ve müstakil bir tür olarak ele alınan nazm, iki beyitli olduğunda rubaiden farklı vezinlerle yazılması bakımından rubaiden ayrılmıştır (2003: 57) ki veznin nazım şekillerini belirleyici bir unsur olamayacağına temas edilmişti. Tuyuğ ile farkından ise hiç bahsedilmemiştir. Yeni şekil bilgisine göre ise nazm denilen şiirler ile gazeller arasında nazım birimi ve kafiye açısından hiçbir ayırıcı özellik bulunmamasından ve divanlarda özel bir bölüm açılmamasından dolayı böyle bir şeklin varlığı söz konusu değildir (2011: 100).

d) Musammat gazel aslında bir murabba mıdır?

Musammat, bilindiği üzere nazım birimi bent olan nazım şekillerinin genel adıdır. Oysa gazel ittifakla beyitle kurulan bir nazım şeklidir. Öyleyse musammat gazel tam olarak ne manaya gelmektedir? Tâhirü'l-Mevlevî, musammat gazeller hakkında “Bazı gazeller, hatta kasideler

⁵ Kıta x-a-x-a kafiye düzeniyle gazelden farklı olmasına karşın Dilçin kıta-i kebireleri matla beyti olmayan bir gazel olarak tanımladıktan sonra ancak konu bakımından gazelden ayrılabilceğini söyler (2005: 203). İpekten de kıta şeklini tarif ederken onun gazelden farkını uzunluk-kısalık ve konu bakımından göstermiştir (2003: 52). Bu hususta ikisinin de niçin böyle bir çaba içine girdiklerini anlayamadık. Gazeli gazel yapan unsurlardan bir tanesi matla beyti olmasıdır. Yani “matla beyti olmayan bir gazel” olmayacağı için, kıta yahut kıta-i kebire ile gazelin nasıl karışma ihtimali söz konusu olabilir, doğrusu anlam veremedik.

musammat tarzında yapılır ki dört cüze ayrıla her birinin son cüzü gazelin esas kafiyesini takip etmekle beraber üç cüzü de kendi aralarında ayrıca kafiyeli olur. Öyle ki her cüzü birer mısra şeklinde yazılan bir beyit, dört mısralı bir bent teşkil eder” derken beyitten bent birimine geçişin işaretini vermektedir (1994: 47). Dilçin, “Baştan ya da ikinci beyitten başlayarak bu eşit parçalardan ilk üçü kendi aralarında uyaklanarak her beyit küçük bir dörtlük biçimini alır” diyerek aynı şeye işaret eder (2005: 120). İpekten aynı mevzuyu tarif ederken “bir musammat gazelde matla dışındaki mısralar ortalarından bölünerek alt alta yazılırsa, her beyti dört mısralı bir bent, yani murabba şekli ortaya çıkar” diyerek musammat gazelin bir nevi murabba olduğu sonucuna varmaktadır (2003: 18). *Tür ve Şekil Bilgisi*'nde ise "iç kafiyelerle dörtlüklere bölünebilen" diye sadece tanımı yapılmaktadır (2009: 180). Bu mesele üzerine müstakil bir bölüm ayrılan yeni şekil bilgisinde (2011: 85-96) netice olarak “İç kafiyeli olmasına rağmen bentler halinde yazılamayan şiirlere musammat gazel denir” tanımı yapılmıştır (2011: 94).⁶ Bu tanımlamaya göre musammat gazel tabirindeki “musammat” kelimesi “iç kafiyeli” anlamına gelmektedir. Musammat gazel tabirindeki musammat kavramına bu mana yüklendiği takdirde, beyitlerle yazıldığı için murabba şekli ile karışma problemi ortadan kalkar. Ancak yeni şekil bilgisinde, murabba gazelin müstakil bir şekil yahut gazel şeklinin altında bir başka biçim olarak kabul edilip edilemeyeceği konusu hakkında bir yargıya varılmamıştır.

e) Tardiye esasında bir muhammes midir?

Tâhirü'l-Mevlevî tardiyeyi “Beşinci mısrası, birincin bendin dört mısraıyla mukaffa olmayan muhammes” olarak tanımlarken onu bir muhammes olarak görmüştür (1994: 145-146). Cem Dilçin, tardiyenin muhammesin özel bir biçimi olduğunu zikretmekle beraber onu ayrı bir nazım şekli olarak ele alır. Ona göre tardiyenin muhammes şeklinden farkı, yalnız “mef’ûlü mefâ’ilün fa’ûlün” kalıbıyla yazılması ve temel kafiyenin bentlerin yalnızca beşinci dizelerinde olmasıdır (2005: 219).⁷ İpekten de aynı şeyleri söyleyerek onu muhammesten ayırır.⁸ Daha önce bahsi geçtiği üzere yeni şekil bilgisine göre vezin ve konu, nazım şekillerini ayırıcı unsurlar olarak telâkki edilemez. Zaten tardiyede temel kafiyenin sadece beşinci mısradaki olması, tardiyenin muhammes kabul edilmemesi için yeterlidir ve başka bir farklılık aramaya lüzum yoktur. Asıl ilginç olan, yeni şekil bilgisine göre tardiye aslında bir tercî-benttir. Dört mısralık ve üç mısralık bentlerden de oluşabilen ve bu yönüyle muhammesten ayrılan tardiye, müstakil bir nazım şekli olarak kabul edilecek herhangi bir hususiyet göstermez. Vasıtası mısra olan tardiyenin, vasıtası beyit olan tercî-bent şekline dâhil edilmesi ise yeni şekil bilgisinde tercî-bent ve vasıtası için herhangi bir uzunluk ölçüsünün belirlenmemesinden kaynaklanır. Hangi vezinle ve kaç mısralık bentlerle yazılırsa yazılsın, ilk bentle kafiyesiz bir vasıta mısra ile birleştirilen en az iki bentlik tek kafiyeli manzumelerin hepsinin nazım şekli tercî-benttir (2011: 337-339).

f) Bir yenilik denemesi olarak müstezad

Muallim Naci, müstezadın muayyen vezinlerdeki mısralara belirli vezinlerde parçalar eklemek suretiyle oluştuğunu söyler (1996: 133). Tâhirü'l-Mevlevî müstezadın, bazı manzumelerde ve özellikle de gazelerde mısraların sonuna kısa ve manzum parçaların eklenmesi anlamına geldiğini belirtir (1994: 110). Her iki tanım da müstezadı bir nazım şekli olarak kabul edip etmeyeceğimize dair bir karine öne sürülmemiştir. Uraz, "Divan nazım şekilleri içinde bir uzun, bir de kısa mısralı

⁶ Aynı çalışmada benzer bir tanımlama musammat kıtalar hakkında da yapılmıştır. İç kafiyeli kıtaların beyitlerle yazılmasına “musammat kıta”, bentlerle yazılmasına “tercî-i bent” adı verilmiştir (2011: 295).

⁷ Yeni şekil bilgisi, tardiyede başka vezinlerin de kullanıldığını, hatta bunların yukarıda belirtilen veznin iki katı kadar kullanıldığına işaret eder (2011: 337).

⁸ İpekten, konunun başında tardiye için öyle demektedir: “Aslında bir muhammes olan tardiye, hem şekil hem de konu bakımlarından muhammesten ayrılır” (2003: 98). Tardiyenin hem aslında bir muhammes olduğunun söylenmesi hem de ayrı bir şekil olarak ele alınıp bunun ispatına çalışılması çelişkili bir durum olarak gözlemlenmektedir. Üstelik şekil bakımından ayrılıyorsa bu zaten tardiyenin muhammes olmadığı anlamına gelmektedir.

manzumeler vardır ki bunlara müstezad denir" diyerek ne müstezadı açık olarak tanımlamış ne de şekil sayılıp sayılmayacağına dair bir hüküm vermiştir (1940: 35). Dilçin müstezada diğer nazım şekilleri gibi yer tahsis etmesine karşın onu gazelin özel bir biçimi olarak tanımlar (2005: 204). Nihayet onun gazelden türetilmiş de olsa müstakil bir nazım şekli olduğunu İpekten söyler (2003: 33). Yeni şekil bilgisine göre müstezad, ayrı bir nazım şekli olabilecek özellikler göstermez. Ziyade mısralar hangi nazım şeklinin mısralarına eklenmişse, ona göre müstezad gazel, müstezad kıta, müstezad mesnevi vs. isimler verilip o nazım şeklinin bir çeşidi olarak kabul edilmelidir. Zira müstezad, klasik nazım şekillerinin sınırlarını zorlayan bir yenilik denemesi olarak da değerlendirilebilir (2011: 409).

2. Nazım şeklinin tarifi ve nazım biçimlerinin tasnifi

a) Nazım şekli nedir?

Eski şiirin dış yapısını, yani konusu ve sanatsal hususiyetleri dışında kalan özelliklerinin toplamını nazım şekli ya da şekil kelimesinin müteradifini kullanarak nazım biçimi olarak adlandırıyoruz. Şekli şekil yapan unsurların neler olduğu mevzuunda, ele alınan kaynakların hepsi aynı şeyleri söylemektedir. Tâhirü'l-Mevlevî "Mısraların sayısına ve kafiyelerin tertibine göre bir manzumenin heyetine şekil, şekillerin hepsine birden eşkâl-i nazm denilir" (1994: 115) diyerek şekli belirleyici öğeler olarak nazım birimini ve kafiye tertibini esas almıştır. İsmail Habib, "Bütün nazım şekillerini vücuda getiren kafiye'dir" der (1942: 89). Hikmet İlaydın, "Nazım şekli, manzumenin mısra düzeni ve kafiye örgüsü bakımından aldığı şekildir. Nazım şekillerinde ölçü olarak kullandığımız parçaya nazım birimi diyoruz" (1964: 74) derken "mısra düzeni" tabiriyle kastettiği nazım birimi olsa gerektir. Tâhirü'l-Mevlevî gibi o da nazım birimini ve kafiye ölçütünü almıştır. "Nazım biçimleri dize ve uyağın bir düzen içinde birleşmesinden oluşur" diyen Cem Dilçin (2005: 95) ve "Mısraların değişik kafiye düzeni içinde ve değişik sayılarda birleşmelerinden ayrı ayrı adlandırılan nazım şekilleri ortaya çıkmıştır" diyen Haluk İpekten (2003: 11) de aynı kanaattedir. Bu yargıya bir itirazı olmayan yeni şekil bilgisi, nazım şeklini daha ayrıntılı ve açık olarak tarif eder: "Kafiye en az iki mısra üzerinde bulunabilir. Kafiye'ye göre ortaya çıkıp şiir boyunca devam eden bu mısra grupları, ait oldukları manzumenin nazım birimini oluşturur. İki mısra vezin ve kafiye'yi ortaya çıkardığı gibi iki nazım birimi de nazım şeklini meydana getirir" (2011: 1). Sonuç olarak nazım şeklini belirleyen "nazım birimi" ve "kafiye" olmak üzere iki unsur bulunduğu bütün kaynaklar mutabıktır.

b) Nazım Şekillerinin Tasnifi Meselesi

Nazım şekillerini belirleyen unsurların ne olduğu hususunda ittifaka varan kaynaklar, nazım şekillerini tarif ederken ihtilâfa düşmüşlerdir. Uraz bir tasnif yapmamıştır. İsmail Habib'in tasnifi şahsına münhasırdır. İlaydın'ın, Dilçin'in, İpekten'in ve *Türk ve Şekil Bilgisi*'nin sınıflandırmaları, farklılıklar içerseler de büyük oranda benzeşmektedir. Yeni şekil bilgisi ise gerekçelerini ortaya koyarak bambaşka bir tasnif sistemi ortaya koymuştur.

İsmail Habib "beyit ile ölçülenler" diyerek altına gazel, kaside, terkîb-bent, tercî-bent, kıta'a biçimlerini koymuş; "mısra ile ölçülenler" diyerek altına rubai, murabba, şarkı, muhammes, müseddes, müsemmen, muaşşer biçimlerini yerleştirmiştir. Mesnevi'yi ise hariçte tutarak bu iki gruptan ayrı bir şekil olarak kabul etmiştir. İsmail Habib bu tasnifini neye dayanarak ya da hangi ölçütleri baz alarak yaptığını açıklamadığı için bu sınıflandırmayı yorumlayabilmemiz oldukça zordur.

İlaydın tasnifini "beyitlerle kurulanlar" ve "geniş bentliler" olmak üzere ikiye ayırarak yapar. Beyitlerle kurulanları Gazel tipi (Gazel, müstezad, kaside, musammat gazel, musammat

kaside, kıta, tarih⁹) ve Mesnevi tipi (mesnevi) şeklinde ikiye ayırdığı gibi geniş bentlileri de tek dörtlülükler (rubai, tuyuğ) ve musammatlar olmak üzere ikiye ayırmıştır. Görüldüğü üzere tasnif ederken hareket ettiği dayanak noktası nazım birimidir. Ancak beyitlerle kurulan nazım şekillerini ikiye ayırırken nazım biriminin yanı sıra kafiyeyi de göz önüne almıştır. Cem Dilçin aynı istikamette beyitlerle kurulanlar (gazel, kaside, mesnevi, kıta, müstezad) ve bentlerle kurulanlar (tek dörtlülükler ve musammatlar) olarak ikiye ayırdığı nazım şekillerini tasnif ederken nazım şeklini oluşturan kafiyeyi dikkate almamış, sadece nazım birimini esas alarak bir sınıflandırmaya girişmiştir.

İpekten de aynı yolu takip etmiş, sadece beyitlerle oluşan nazım şekillerinde mesnevi şeklini diğerlerinden ayırmak için tek kafiyeli olanlar ve çok kafiyeli olanlar biçiminde bir ayırma gitmiştir. Kafiyeye, nazım biriminden sonra ikincil bir rol üstlenmiştir, o da sadece beyitlerle kurulan nazım şekillerinde geçerlidir. Bentlerden oluşan nazım şekillerinin tasnifinde ise kafiyenin hiçbir etkisinden söz edilemez. Özetle, geleneksel şekil bilgisi kitapları, nazım şeklini oluşturan iki şeyin nazım birimi ve kafiyeye olduğu konusunda hemfikir olmalarına rağmen nazım şekillerini sınıflandırırken yalnızca nazım birimini ölçüt kabul etmişler, kafiyeyi nazar-ı itibara almamışlardır.

Tür ve Şekil Bilgisi adlı kitapta geleneksel şekil bilgisi tasnifine uyulmakla birlikte diğer çalışmalardan farklı olarak mısra-i âzâde, müfred ve matla (divanlarda mukataât veya metâli bölümünde bulunan matla) nazım şekli olarak kabul edilmiştir. Mısra-i âzâde nazım şekli olarak kabul edildiğinde, kafiyeye, nazım şekillerini belirleyen bir ölçüt olmaktan çıkar. Dolayısıyla bu tasnifte ölçüt olarak kullanılan en önemli unsurun, manzumelerin mısra sayıları olduğu görülebilir. Musammatların sınıflandırması yapılırken öncelikle dize sayısının değişip değişmemesi dikkate alınmış, daha sonra manzumenin tek bentten mi yoksa birden fazla bentten mi oluştuğuna bakılmış, en sonda ise nazım şekilleri dize sayılarına göre gruplandırılmıştır. Dolayısıyla taştir, şarkı, terkîb-bent ve tercî-bent şekilleri dize sayısı değişen musammatlar olarak aynı grupta incelenmiştir. Bunların hiçbirine uymayan müstezad ve bahr-ı tavîl ise karma nazım şekilleri adlı bir küme oluşturulup buraya dâhil edilmiştir. Bu sınıflandırmanın kendisinden geleneksel şekil bilgisindeki tasnife nazaran biraz farklılıklar içerdiğini ve yeri geldiğinde kafiyenin yeri geldiğinde dize sayısının değişmesinin kıstas olarak kabul edildiğini söyleyebiliriz.

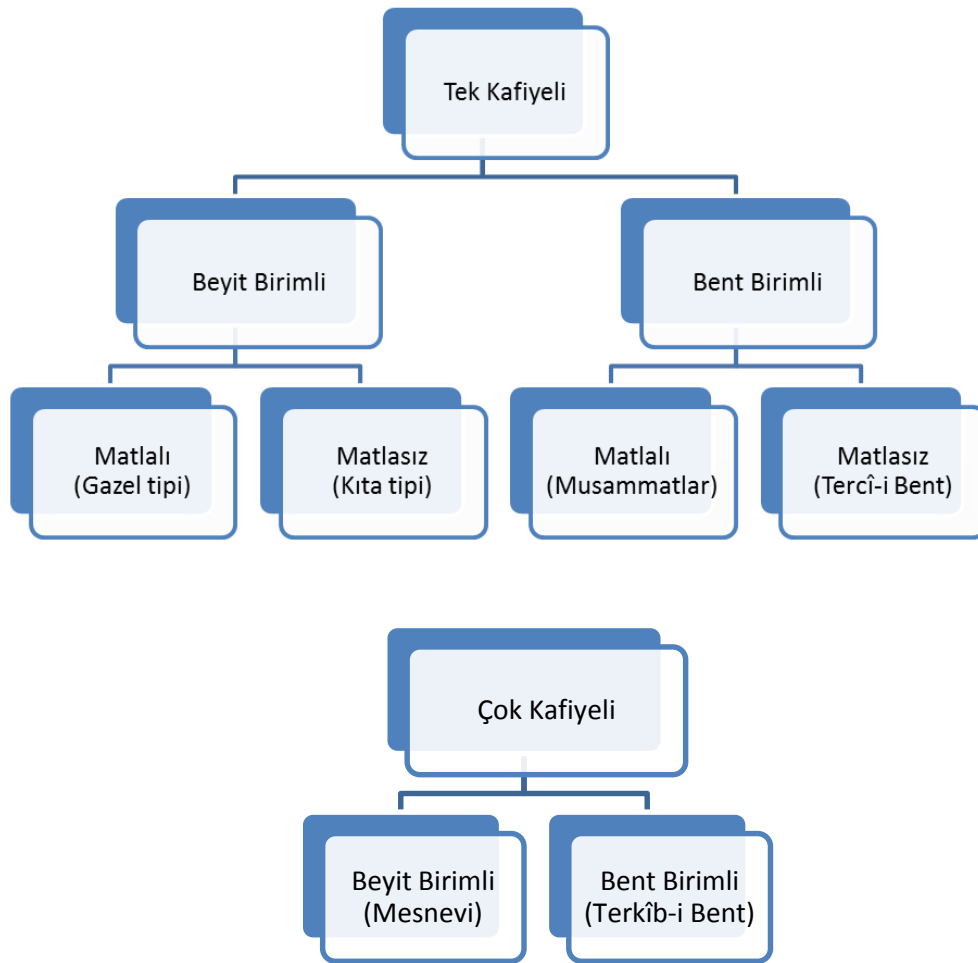
Yeni şekil bilgisi nazım şekillerini tasnif ederken kafiyeye birincil derecede, nazım birimine ise ikincil derecede yer verir. Zira kafiyeye nazım birimini, nazım birimlerinin kafiyeye düzeni ise nazım şekillerini ortaya çıkarır (2011: 22). Buna istinaden nazım şekilleri öncelikle tek kafiyeli ve çok kafiyeli olarak iki ana sınıfa ayrılmıştır. Böylece geleneksel şekil bilgisine göre gazelle aynı grupta olan mesnevi ve tercî-i bent ile beraber ele alınan terkîb-bent ayrı gruplara düşmüştür. Tek kafiyeli ve çok kafiyeli şekiller daha sonra nazım birimlerine göre tekrar ikiye ayrılmışlardır. Çok kafiyeli şekillerde beyit birimli olan mesnevi, bent birimli olan ise terkîb-bent şeklindedir. Tek kafiyeli olan nazım şekillerinin çok olması, tasnife matla beytini de dâhil eder. Gazeli kıtadan, musammatları tercî-bentten ayırmak için elimizdeki tek kıstas matla beytinin olup olmayışıdır. Zira dış yapı, şekil, biçim bakımından aralarında birbirlerinden ayırmalarını gerektirecek yeterince farklılık yoktur (2011: 25). Yani manzumenin kafiyeli ilk beyti olan matla¹⁰, tek kafiyeli şekillerin tasnifinde

⁹ Tarih nazım türünü bir şekil olarak göstermesine ilgili bölümde değineceğiz.

¹⁰ Yeni şekil bilgisinde terimler açıklanırken matla, musarra ve mukaffa terimleri eşanlamlı kabul edilmiş, "bütün mısraları birbiriyle aynı kafiyedeki nazım birimi" şeklinde tanımlanmış ve kitap boyunca bu manasıyla kullanılmıştır. Ancak matla tabiri diğer kaynaklara bakınca biraz sorunlu görünmektedir. Tâhirü'l-Mevlevî *Edebiyat Lügati*'nde, "Alelittak her manzumenin birinci beyti. Matla beyitleri kafiyeli olur" diyerek matlain tanımını bentleri hariç tutarak aynı tanıma yapmıştır (1994: 95). Kasidenin tanımını yaparken ise "Kasideye musarra' bir matla' ile başlanılır" diyerek matlain kafiyeli olduğunu vurgulama ihtiyacı hissetmiştir (1994: 85). Bu akla, "musarra olmayan matla olur mu ki?" sorusunu getirmektedir. Naci'nin matla tanımını da "Bir manzumenin ilk musarra beytidir" (1996: 116) şeklinde olmasına rağmen gazeli tarif ederken "Matlai musarra olarak özel bir üslupla yazılan manzumedir" (1996: 19) diyerek aynı biçimde matlain kafiyeli olduğunu belirtmesi kâfâlarda aynı soru işaretini uyandırmaktadır. Nitekim Naci, bir manzumenin musarra (kafiyeli) olmayan ilk

mecburen ölçüt olarak kabul edilmiştir. Bunun sonucunda tek kafiyeli ve beyit birimli gazel ile kıta farklı gruplara dağılmış, tek kafiyeli ve bent birimli musammatlar ile tercî-bent de farklı gruplarda yer almıştır.

Yeni şekil bilgisindeki bir diğer husus, yukarıda nazım şekilleri meselesini irdelerken değindiğimiz bir nazım şeklinin var kabul edilip edilmemesine binaen tasnifte yer alıp almamasıdır. Sınıflandırma yapılırken kaside, rubai ve tuyuğ şekillerinin tek kafiyeli ve beyit birimli olmaları, üstelik matla beyti de bulundurmaları nedeniyle şekil açısından birbirlerinden hiçbir farkı olmadıkları tespit edilerek “gazel tipi kafiye” adıyla bir bütün olarak ele alınmışlar, müstakil nazım şekli olarak kabul edilmemişlerdir. Gazelsiz bir divan olmayacağı için bu kafiye tipine isim olarak gazel seçilmiştir. Tek kafiyeli, bent birimli ve matlı olan musammat tipi kafiyein altında yer alan müseddes, murabba, muhammes gibi şekiller ise ayrı nazım şekilleri olarak kabul edilmiştir. Yeni şekil bilgisinin tasnifini şema halinde şöyle gösterebiliriz:

beytine de matla denilebileceğini söyler (1996: 117). Bir manzumenin kafiyeli olmayan ilk beyti için de matla kavramı kullanıldığına göre, yeni şekil bilgisinde kafiyeli ilk beyit için sadece matla yerine “musarra matla” ya da “mukaffa ilk beyit” gibi daha belirleyici bir adlandırma yapılabilirdi. Zira matla kelimesinin birden fazla terim anlamı olduğu görülmektedir.

c) Nazım türü ve nazım şekli ayrımı

Nazım şekillerini tarif ve tayin ederken en büyük problemlerden birisi de şekil ve tür ayrımının tam olarak yapılamamasıdır. Meselâ İlaydın kitabında “Divan nazmında da tür adları aynı zamanda şekil adı olarak kullanılmagelmiştir. Hâlbuki bir kısım türler birbirine pek yakın nazım şekilleriyle ifade edildikleri için hakikatte şekil sayısı daha azdır” demesine rağmen çalışmasında “tarih” türünü bir nazım şekli olarak ele almış, nasıl bir nazım biçimi olduğuna dair mantıklı bir izahat da getirememiştir. Geleneksel şekil bilgisi kaynaklarında bir nazım şekli tarif edilirken “genellikle şu konularda yazılırlar” tarzında cümleler kurulduğu için, şekil ile konu arasında hep bir irtibat kurulmuştur. Yeni şekil bilgisine göre bazı şekillerde fazlaca tercih edilen bir konu veya bazı konularda fazlaca tercih edilen şekillerin bulunması, şekil adını değiştirmeye yetmez (2011: 41). Yani olması gereken, şeklin dış yapıyla, türün ise konuyla alâkalı olarak adlandırılmasıdır ancak bu kolay bir iş değildir. Çünkü divanların bizzat kendilerinde dahi şekiller ve türler iç içe geçmiş, manzumeler isimlendirilirken hem şekil hem de tür adları kullanılmış, bunun sonucunda da nazım şekillerini ve türlerini tanımlayan araştırmacılar keskin çizgiler çekememişlerdir. Örneğin kaside bir nazım şekli olarak gösterilirken kasidenin konu bölümleri olması, onun şekil mi, tür mü yoksa her ikisi de mi olduğuna dair zihinlerde soru işareti uyandırmaktadır.

3. Nazım şekli meselesi nasıl çözülebilir?

Buraya kadar görüldüğü üzere Divan edebiyatının nazım şekilleri bahsinde iki büyük meselesi vardır. Birincisi, nazım şekli derken neyi kastettiğimiz ve neleri temel aldığımız, ikincisi ise nazım şekli olarak belirlediklerimizi neye göre tasnif edeceğimizdir. Bittabi ikinci sorun, birinci problemin çözümüne bağlıdır. Çünkü nazım şeklinin ne olduğuna/olmadığına dair ortak bir kanaat geliştirdiğimiz takdirde nazım şekillerinin tam olarak ne olduklarını tayin edebilecek, daha sonra kabul ettiğimiz kıstaslara göre şekilleri muntazaman ve çelişkiye düşmeden sınıflandırmamız mümkün olacaktır.

Geleneksel şekil bilgisi, şekilleri tarif ederken işin içine muhteva, vezin, mahlas, uzunluk gibi unsurları dâhil etmesi açısından problemler taşımaktadır. İki nazım şeklinin birbirinden ayırmada objektif bir ölçütümüzün olmaması, nazım şekli olarak kabul ettiğimiz bir formun müstakil bir biçim olarak değerlendirilebilecek özellikleri olmaması ve kafiyenin şekli oluşturan hususiyetinin ihmal edilmesi gibi sebepler neticesinde dış yapıyla ilgili bir konuda bile ilmî nesnellige ulaşamadığı görülmektedir.

Geleneksel şekil bilgisinin noksanlıklarını ve çelişkilerini tespit eden, bunlara sistemli ve matematiksel bir çözüm geliştiren yeni şekil bilgisinin de meseleyi tamamen çözdüğünü söylemek zordur. Şekillerin formüllerini çıkartmak suretiyle divanlarda görülen kullanımları ve gelenekselleşmiş tabirleri bir bakıma saf dışı bırakan bu yöntemin tam anlamıyla uygulanabilirliği tartışmaya açıktır. Elbette divanlar şairlere aittir ve şair şiirine istediği ismi verebileceği için adlandırmalar her zaman isabetli olmayabilir. Meselâ mütekerrir musammat olan bir manzume tercî-bent adıyla geçebilir. Bunları mantıklı, tutarlı ve sistemli bir şekilde ele alacak olan araştırmacıdır. Ancak yeni şekil bilgisinde yıllardır hem divanlarda hem de edebiyat tarihimizde yer alan kaside, rubai gibi nazım şekillerine “aslında nazım şekli değildir” denmesinin çoğu edebiyat araştırmacısı için bir gerçekliği olmayacağı izahtan varestedir. Aksi takdirde bir divanda rubaiyât başlığı görüldükten sonra “esasında böyle bir şekil yok” diye düşünmek gerekecektir ki mümkün değildir. Neticede bu edebiyatı yaratan kimseler şiirlerini böyle adlandırmışlardır ve onları görmezden gelmek olanaksızdır.

Yeni şekil bilgisinde “şekil” her ne kadar içerikten bağımsız ele alınmak istenmişse de yer yer muhteva ile biçim beraber zikredilmiştir. Örneğin gazeli salt bir şekil olarak ele aldığımızda “müzeyyel gazel”, “yek-âhenk gazel” ve “yek-âvâz gazel” gibi konusu ile irtibatlı sıfatlandırmalar

bizim için ne ifade edecektir? Bunları yok saymamız düşünülebilir mi?¹¹ Bundan ötürü yeni şekil bilgisinde görülen şekil ve muhtevayı birbirinden tamamen ayırma çabası sonuçsuz kalacaktır. Buna mukabil yeni şekil bilgisinin nazım şekillerine dair bir meselemiz olduğuna işaret etmesinin yanı sıra, nazım şekillerini belirlerken ilk ve ana kıstas olarak kafiyeyi ve nazım biriminden sonra "matla" faktörünün de dikkate almamız gerektiğini hatırlatmasının, divan şiiri araştırmalarına büyük bir katkısı olduğu inkâr edilemez.

Nazım şekillerini belirlerken yeni şekil bilgisinde işaret edildiği üzere sırasıyla kafiye-nazım birimi-matla üçlüsünün kıstas alınması; mahlasın, veznin ve uzunluğun ölçüt olarak değerlendirilmemesi mantıklı bir tutum olacaktır. Ancak her ne kadar şekille alâkasız görülsede muhtevanın da işin içine katılması bir zorunluluk olarak görülmektedir. Nitekim divanlarda da şekil ve tür ayrımı kesin olarak yapılmamıştır. Özetlersek, yeni şekil bilgisinde ifade edildiği gibi önce kafiye, daha sonra nazım birimini, ayırıcı vasfıyla mukaffa mahlas beytini kıstas kabul ettikten sonra hâlâ benzeşen iki nazım şekli arasındaki farkı belirlemek üzere muhtevanın da ölçüt olarak kullanılmasının, meselenin çözümünde önemli bir adım olacağı fikrindeyiz.

KAYNAKÇA

- Aça, Mehmet ve d., *Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi*, Kriter Yayınları, İstanbul 2009.
- Dilçin, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Türk Dil Kurumu, Ankara 2005.
- İlaydın, Hikmet, *Türk Edebiyatında Nazım*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1964.
- İpekten, Haluk, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergah Yayınları, İstanbul 2003.
- İsmail Habib, *Edebiyat Bilgileri*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1942.
- Kurnaz, Cemal – Halil Çeltik, *Divan Şiiri Şekil Bilgisi*, H Yayınları, İstanbul 2011.
- Muallim Naci, *Edebiyat Terimleri Istılâhât-ı Edebiyye* (haz. M. A. Yekta Saraç), Risale Basın-Yayın, İstanbul 1996.
- Tâhirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügati* (haz. Kemâl Edib Kürkçüoğlu), Enderun Kitabevi, İstanbul 1994.
- Uraz, Murad, *Divan Edebiyatı Nazım Şekilleri*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1940.

¹¹ Yeni şekil bilgisinde “yek-âhenk” ve “yek-âvâz” tabirleri anlatılırken şekil ve konunun birbirinden ayrılmayacağı bir kez daha görülmektedir. (Bk. 2011: 66).